



ПРАКТИКУМ ЗА ЈАВНОСТ

ЗАУСТАВИМО НАСИЉЕ И ДИСКРИМИНАЦИЈУ НАД СТАРИЈИМ ЖЕНАМА



ЛУЖНИЧКЕ РУКОТВОРИНЕ
Ж.С.Ц. – ЖЕНСКИ ЕТНО ЦЕНТАР



НЕКОЛИКО РЕЧИ О СТАРИЈИМ ЖЕНАМА У СРБИЈИ

Србија спада у демографски старе земље. По Попису становништва из 2011, међу 7.186.862 становника било 1.250.316 оних који су стари 65 и више година (17,40%), а међу њима више жена 723.249 (58%). Процес демографског старења наставиће се и у непосредној будућности, а самим тим увећаваће се удео старијих жена. Оне не представљају хомогену групу, већ се одликују великом разноликошћу искустава, знања, способности и вештина. Допринос старијих жена за друштво у јавном и приватном животу, као мајки, домаћица, неговатеља, лидера заједница у којим живе, као саветодаваца... је непроценљив. Међутим, економски и социјални положај ове групације зависи од низа политичких, културних, радних, здравствених и породичних фактора. Оне су не тако ретко и жртве насиља и то најчешће породичног, те је неопходно предузимање свих потребних мера у њиховом охрабривању да о насиљу не ћуте и на предузимању ефикасних мера заштите од насиља.

СПЕЦИФИЧНОСТИ НАСИЉА НАД СТАРИЈИМ ЖЕНАМА

Старије жене често су изложене различитим облицима занемаривања, злостављања, злоупотреба односно насиља, што може довести или већ представља кршење и угрожавање њихових људских права и слобода. То онда доприноси друштвеној изолацији и маргинализацији. Последице су многобројне, а најчешће су: што старије жене пате од различитих здравствених проблема; пате од неодређених тегоба, депресивних стања, страхова...; имају физичке болове; живе усамљене у сиромаштву услед отимања или злоупотребе њиховог новца или имовине; ускраћено им је квалитетно лечење, различита медицинска помагала и рехабилитација.

Ове појаве су постојале раније а постоје и сада у свим друштвеним системима и државним уређењима, само су њихова терминолошка одређења била другачија.



Према дефиницији Светске здравствене организације из 2002.године, насиље према старијим особама је: „сваки појединачни или понављајући чин или недостатак одговарајућег поступања, које се догађа у било којем односу очекивања и поверења, а које узрокује штету, бол, неприлику и/ или невољу старијој особи“.

Због несагласности у дефинисању и извештавању о инцидентима мало је ваљаних и поузданих података о томе колико је распрострањено насиље према старијим особама па и према старијим женама. Родни аспекти старења указују да су **старије жене у односу на старије мушкарце у већем ризику од злостављања, занемаривања и насиља**. Међутим, нису све старије жене у различитим старосним добима у подједнаком ризику:

- ▶ насиље се чешће јавља код жена са 85 и више година, које пате од когнитивних сметњи и кориснице су неке од услуга неге, било у кућним условима или у установама, а од стране неговатеља неформалних или формалних
- ▶ од финансијске злоупотребе у већем ризику су старије жене удовице, које су разведене, усамљене или изоловане, а кориснице су неке од услуга неге;
- ▶ У већем ризику од физичког, сексуалног или психолошког насиља су жене узраста 65-74 године, које имају симптоме депресије или које живе са насилником;
- ▶ када је у питању партнерско насиље, оно некада траје 40 и више година;
- ▶ старије жене су чешће на мети џепароша од старијих мушкараца
- ▶ старије жене иначе а посебно које су слабијег образовног статуса ређе пријављују насиље;
- ▶ Учиниоци су најчешће деца у скоро половини

случајева, затим супружници/партенери или бивши партнери и остали чланови породице.

- ▶ код старијих жена које немају оштећења, фактори ризика су исти као и код млађих жена.

Многе старије жене су годинама живеле у насиљу и злоупотреби, у време када је насиља у партнерском односу и у породици било толерисана појава. Тек од скора ови ставови су почели да се мењају. Друштво је тек однедавно почело да признаје постојање силовања у браку, али још увек нема слику старије жене као жртве. Знаци физичког насиља се могу приписати повредама које старије жене имају услед падова. Старији мушки партнер може деловати уверљиво и безопасно када извештава о својим поступцима. Старије жене могу бити збуњене или претпоставити да нема смисла да говоре о злостављању. То су само неки од разлога који могу условити да професионалци не уочавају насиља према старијим женама. Због тога је **важно да стручњаци пажљиво слушају и посматрају, као и да разговоре са женама увек обављају одвојено од разговора са њиховим партнерима или члановима породице.** Све процене (у социјалним и здравственим службама) треба да садрже и питања о злоупотреби старијих жена од партнера или неког другог члана породице. Старије жене често могу одустати од покушаја да добију помоћ или могу сматрати да је за њих сувише касно.

Истраживања потврђују да се код старијих жена које су жртве насиља у партнерском односу углавном ради о дуготрајним насилним везама. Жртве углавном искусе много различитих врста насиља и прође доста времена пре него што затраже помоћ, а њихово окружење је обично свесно постојања насиља. Злоупотреба алкохола често води ка ескалацији насиља, а физичке и менталне тешкоће и болести које имају жртве, као и учиниоци насиља, представљају додатне ризике за насиље. Неки партнери могу постати злостављачи када се жена разболи, постане слаба и онемоћа. Старије жене могу бити мање вољне да позову полицију да интервенише према њиховим насилним



партнерима, који и сами могу бити слаби, болесни или са инвалидитетом. Жена може да узврати свом дугогодишњем злостављачу када он ослаби и коначно постане зависан од ње. Међутим, и физички слаби мушкарци могу наставити да доминирају својим физички јачим женама, психичким и емоционалним злостављањем, које су практиковали годинама пре тога.

Некада се насиље чини зато што, рецимо, партнер или супружник своју жену доживљава као своје власништво са којим може радити шта хоће. Старије жене су посебно угрожене када је у питању експлоатација и злостављање, у шта спада и економско злостављање и ускраћивање права на наслеђивање.

Бројне су последице насиља према старијим женама, укључујући и повећање ризика од сиромаштва и бескућништва. Тамо где жене не одлучују о трошењу својих пензијских и других примања, оне су у већем ризику да буду жртве неког од облика насиља.

Осетљив и верујући приступ жртви представља олакшање после дуго година скривања злостављања или одбијања помоћи. Слушање може бити све што старије жене желе, чак и када је насилни партнер умро. И када су жене у старијим годинама, има доста простора за организовање група самопомоћи и прилика да разговарају о прошлим или садашњим искуствима злоупотребе. То може да утиче да поврате изубљено самопоштовање и поверење, или да направе нове изборе у животу који им је преостао.

КОЈА ПОНАШАЊА ПРЕМА СТАРИЈИМ ЖЕНАМА СУ АКТИ НАСИЉА

Психичко и/или емоционално злостављање, односно насиље се најчешће појављује али је велики изазов препознати га, посебно када је оно начин спровођења контроле путем принуде или контролисаног понашања старијих жена. Психичко насиље, вербално или невербално, смањује самопоштовање старије жене, изазива осећај несигурности, застрашивања и очаја...

Занемаривање потреба старијих жена се јавља у случајевима:

- ▶ када елементарне потребе нису задовољене – недостатак адекватне исхране, недостатак одеће, обуће, средстава за личну хигијену, помагала која омогућавају мобилност или побољшавају комуникацију,...
- ▶ када им није пружена неопходна нега и помоћ – ускраћивање примерене здравствене заштите или када се избегава или занемарује потреба одласка код лекара – када нпр. код лекара годинама по исту медикаментозну терапију иду сродници. Лекар исту преписује и даје без да је видео и изнова прегледао старију жену.
- ▶ када им је ускраћено право на информисаност у породици о стварима које се их тичу,
- ▶ када неко други одлучује у име старије жене, ако она не сме да изнесе своје мишљење, ако уместо ње неко други обави посао који је она могла да обави сама
- ▶ када се старијој жени намећу одговорности и обавезе које нису у складу са њеним психофизичким стањем.
- ▶ када су други чланови породице потпуно равнодушни у односу на старију жену, њено стање и када напросто игноришу све шта се са њом догађа.

Знаци и симптоми занемаривања од стране неговатеља или самозанемаривања жена су:

- ▶ Неуобичајен губитак тежине, неухраћеност, дехидрација
- ▶ Нетретирани физички проблеми, као што су оједи/декубити,



- ▶ Неодговарајуће облачење или покривање за одређене временске прилике
- ▶ Небезбедни услови за живот (без грејања или текуће воде, неисправне струјне инсталације или друге опасности од пожара)

Знаци економске/финансијске експлоатације су:

- ▶ преузимање контроле над економским добрима старије жене/када се без дозволе користи њена имовина или новац или пак када се то чини са дозволом али на непримерен и недоговоран начин
- ▶ злоупотреба и крађа чекова, кредитних картица или рачуна, новца, пензије, накита...
- ▶ продаја имовине старије жене без њеног пристанка,
- ▶ потписивање докумената уместо ње, злоупотреба пуномоћја...
- ▶ лагање о стварној цени при куповини робе за старију жену
- ▶ мењање садржаја тестамената које су старије жене склопиле а без њиховог знања
- ▶ објава да је освојила награду али да мора да уплати како би јој та награда стигла
- ▶ лажне добротворне организације или преваре са инвестирањем новца

Знаци и симптоми физичког насиља над старијим женама су:

- ▶ Необјашњени знаци повреда, као што су модрице, отоци или ожилјци, посебно ако се јављају симетрично, на обе стране тела, сломљене кости, уганућа или ишчашења

- ▶ Сломљене наочаре или њихов оквир
- ▶ Значи спутавања, као што су трагови каишева на зглобовима
- ▶ Одбијање неговатеља да дозволи да разговарате насамо са старијом женом

Знаци и симптоми сексуалног насиља над старијим женама су:

- ▶ Модрице по грудима или гениталијама
- ▶ Необјашњиве венеричне болести или гениталне инфекције
- ▶ Необјашњиво вагинално или анално крварење
- ▶ Поцепан, умрљан или крвав доњи веш

Последице изложености насиљу могу бити далеко-сежне и бројне, од погоршања ионако нарушеног здравља, физичког и менталног, па све до губитка материјалне сигурности у старости. Све то оставља дубоке психичке ожилке. Често изазива трајну непокретност или пак и смрт жене.

ГДЕ СЕ И ЗАШТО ДОГАЂА НАСИЉЕ НАД СТАРИЈИМ ЖЕНАМА?

Најчешће се догађа **у кругу породице** било да се ради о породици у којој живи више генерација или да старији живе сами. Етиологија насиља у породици је условљена различитим факторима, почев од генетских, преко болести насилника, па до социјално провоцирајућих: сиромаштво, злоупотреба алкохола или психоактивних супстанци неког од чланова породице често води ескалацији насиља, којег нису поштеђене ни старије жене; породични проблеми повећавају ризике од насиља. Они који чине насиље, често су и



сами били жртве насиља или су одрастали у породици где је насиље било уобичајени образац понашања.

Болест старије жене, посебно психичка измењеност, може бити окидач за насиље од неформалног неговатеља. Исто тако, и недостатак одговарајућих сервиса подршке у локалној заједници може бити окидач за занемаривање, злостављање и насиље. Осим тога, психичке и физичке потешкоће/болест супружника или млађег члана породице престављају додатни ризик.

Ризик од насиља у породици може представљати и живљење у скученим стамбеним условима, када се практично старији премештају у установе за смештај само зато да би се добило проширење стамбеног простора, а не зато што је то лични избор или жеља старије особе/жене.

Најчешћи разлог породичног насиља над старијим женама је користољубље, мада он није једини. Насиље може бити последица и синдрома изгарања неформалних неговатеља или раније поремећених међусобних односа.

Институционално насиље, које се догађа болницама, установама социјалне заштите и другим јавним установама где се игноришу и занемарују специфичне потребе старијих жена, углавном се догађа **због недовољне обучености особља**. Неки од особља нису довољно сензибилисани за рад са старијима, некимма недостаје емпатија, а понекад је у питању и недовољна заинтересованост за реаговање. У установама је познат и синдром „изгарања“ особља и онда је и то разлог за злостављање и насиље над старијим женама.

Разлози за прикривање и/или непризнавање насиља су:

- ▶ страх од насилника или оних који врше злоупотребу над старијим женама,
- ▶ осећај срамоте, нарочито када су деца или чланови ближе породице злостављачи,

- ▶ осећај кривице или осећај да су на терету, нарочито код тешко оболелих и непокретних или материјално зависних од породице,
- ▶ сумње да ће било ко веровати у њихову причу – неповерење
- ▶ сумња у заинтересованост и спремност система да се бави конкретним проблемом и да ефикасно заштити жртву, односно, казни насилника или га спречи да чини поновљене акте насиља,
- ▶ услед осећаја изгубљености када једноставно не знају шта треба да раде или где треба да оду по помоћ,
- ▶ зависност од насилника, јер јој је он ипак неговатељ, као и немоћ

ПРАВНА ЗАШТИТА ОД НАСИЉА НАД СТАРИЈИМ ЖЕНАМА У ПОРОДИЧНОМ КОНТЕКСТУ

Међународни правни оквир

За област заштите од насиља над старијим женама у породичном контексту од важности су универзални међународни докумената о људским правима и правима жена. Најзначајнији су:

- ▶ Универзална декларација о људским правима (1948),
- ▶ Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966)
- ▶ Конвенција УН против мучења и других свирепих, нечовечних или понижавајућих казни и поступака (1984)



- ▶ Конвенција УН о елиминацији свих облика дискриминације жена (CEDAW) (1979), и Општа препорука бр. 27 о старијим женама и заштити њихових људских права (2010);
- ▶ Пекиншка декларација и Платформа за акцију (1995).

Један од најзначајнијих међународних докумената у домену заштите од насиља у породици и других облика родно заснованог насиља јесте *Конвенција Савета Европе о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици* (2011), која је ступила на снагу 2014. године. Србија је ретификовала ову конвенцију и тиме преузела све обавезе које из ње проистичу. Конвенција утврђује правно обавезујуће стандарде за заштиту од насиља према женама и насиља у породици, за заштиту жртава и кажњавање учинилаца. Она даје оквир за искорењивање насиља над женама у ширем контексту постизања стварне равноправности између жена и мушкараца и тако значајно помаже уочавању насиља према женама као облика дискриминације. Посебна пажња је посвећена накнади штете настале извршењем кривичних дела из Конвенције, која се може тражити од учиниоца одговорног за штету, али ако жртва није у могућности да сачека исход судског поступка за накнаду штете, може да тражи накнаду од државе. У погледу примене алтернативних механизма за мирно решавање спорова, изричито је наведено да их не треба обавезно примењивати због тога што жртве насиља осећају беспомоћност, угроженост и страх од насилника, док учинилац има осећање моћи и доминације, што их чини потпуно неравноправнима у примени алтернативног поступања. Хитне мере заштите се предузимају у ситуацијама непосредне опасности, када је најбезбедније осигурати успостављање физичке удаљености између жртве и учиниоца. У том смислу у Конвенцији је предвиђена

могућност да надлежни органи нареду учиниоцу насиља у породици да напусти место становања жртве и да му забране контакт са жртвом.

Домаћи правни оквир

Три су кључна закона која чине правни оквир деловања институција система на плану заштите од насиља у породици: *Кривични законик*, (2005), са изменама из 2009 и 2016, *Породични закон* (2005) и *Закон о спречавању насиља у породици* (2016).

- ▶ **Кривичним закоником** насиље у породици инкриминисано је као посебно кривично дело, која има пет облика (чл. 194). Прописана је и могућност да суд у кривичном поступку одреди меру безбедности забране приближавања и комуникације са оштећеним ради заштите особе према којој је насиље извршено.
- ▶ **Породичним законом** регулисана је породичноправна заштита од насиља у породици тако што је забрањено насиље у породици, члановима породице признато је право на заштиту од овог облика насиља, регулисане су мере породичноправне заштите и услови под којима се оне одређују као и посебан поступак по чијим се правилима поступа у парници која се води ради заштите од насиља у породици.
- ▶ **Законом о спречавању насиља у породици** (2016), који почиње да се примењује 1. јуна 2017. регулисано је координисано поступање државних органа, установа и служби у ситуацијама када се насиље у породици већ догодило или прети опасност да ће се оно догодити, чиме се обезбеђује заштита у периоду који следи након пријаве насиља или



опасности од насиља до отпочињања одговарајућег судског поступка, јер је управо у том периоду жртва нарочито изложена ризику од поновљеног или ескалираног насиља.

КАКО ПРАКТИЧНО ФУНКЦИОНИШЕ СИСТЕМ ЗАШТИТЕ ОД НАСИЉА У ПОРОДИЦИ?

- 1. Пријава насиља:** ако сте изложени насиљу, треба да га пријавите полицији. Свако ко има сазнање или сумња да се насиље догађа, такође треба да пријави насиље.
- 2. Деловање полицијског службеника:** у полицији постоји полицијски службеник који је спрецијално обучен да спречи даље испољавање насиља и стара се о заштити жртве. После сазнања за насиље у породици или опасност од насиља, полицијски службеник је дужан да у што краћем року изврши процену ризика од непосредне опасности од насиља. Он одмах доставља сва доступна обавештења и процену ризика, и то: а) основном јавном тужиоцу на чијем подручју се налази пребивалиште, односно боравиште жртве, б) центру за социјални рад и 3) групи за координацију и сарадњу.
- 3. Хитне мере заштите и њихово продужење:** Ако установи непосредну опасност од насиља у породици, полицијски службеник изриче хитну меру учиниоцу, и то: а) меру привременог удаљења учиниоца из стана, и б) меру привремене забране учиниоцу да контактира жртву насиља и прилази јој. Хитне мере могу трајати 48 часова а њихова је сврха да се спречи даља ескалација сукоба и теже последице по жртву насиља. Надлежни јавни тужилац овлашћен је да од суда тражи продужење хитних мера.

4. Обавештање жртве о правима: државни орган, односно установа која дође у контакт са жртвом насиља дужна је да јој већ у првом контакту пружи потпуна обавештења о органима, правним лицима и удружењима који јој пружају заштиту и подршку, као и о праву на бесплатну правну помоћ коју јој закон признаје.

5. Деловање група за координацију и сарадњу: ова група се формира на подручју сваког основног јавног тужилаштва и чине је представници основног јавног тужилаштва, полицијски службеници, који су завршили посебне обуке, као и представници центара за социјални рад са подручја за које се образује група. Група се састаје најмање једном у 15 дана, а надлежна је да разматра сваки случај насиља у породици који није окончан правоснажном судском одлуком, као и случајеве у којима је потребно да се пружи заштита и подршка жртвама насиља.

6. Индивидуални план заштите и подршке жртви: група за координацију израђује индивидуални план заштите и подршке жртви и предлаже јавном тужилаштву мере за окончање судских поступака. План садржи *мере заштите* које треба да пруже безбедност жртви, да зауставе насиље и спрече да се оно понови и да заштите права жртве, као и *мере подршке*, које треба да омогуће да се жртви пружи психосоцијална и друга подршка која служи њеном опоравку, оснаживању и осамостаљивању. У изради овог плана може да учествује и сама жртва, ако то хоће и ако јој то дозвољавају психолошко и емоционално стање. Индивидуалним планом заштите и подршке жртви одређују се извршиоци сваке од утврђених мера и рокови за њихово предузимање, као и начин праћења и процене делотворности планираних и предузетих мера.



7. Кривични поступак против извршиоца насиља: против извршиоца насиља надлежни јавни тужилац покреће кривични поступак у коме се утврђује његова кривична одговорност и изричу одговарајуће санкције. Суд може извршиоцу забранити приближавања жртви насиља на одређеној удаљености, забранити приступ у простор око њеног места становања или места рада и забранити даље узнемиравање, односно даљу комуникацију, ако оцени да би даље вршење таквих радњи било опасно по жртву насиља.

8. Судски поступак за одређивање мера заштите од насиља: против извршиоца насиља може тужбом бити покренут судски поступак за одређивање мера заштите, а то су: налог за исељење из и налог за усељење у породични стан или кућу, забрана приближавања жртви насиља на одређеној удаљености; забрана приступа у простор око места становања или места рада жртве насиља и забрана даљег узнемиравања. Ове мере могу трајати највише годину дана, али се може тражити и њихово продужавање, све док не престану разлози због који су биле одређене.

ЗА НАСИЉЕ НЕ ПОСТОЈИ ОПРАВДАЊЕ.

**Ако сазнате за насиље и дискриминацију
над старијим женама, не ћутите, пријавите!**

НАСИЉЕ ОСТАВЉА ТРАЈНЕ МОДРИЦЕ НА ДУШИ



МАЈ 2017

ПРОЈЕКАТ „ЗАУСТАВИМО НАСИЉЕ И ДИСКРИМИНАЦИЈУ НАД СТАРИЈИМ ЖЕНАМА“ СЕ ФИНАНСИРА ИЗ БУЏЕТА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – КАНЦЕЛАРИЈЕ ЗА ЉУДСКА И МАЊИНСКА ПРАВА, А СПРОВОДИ СЕ У ОКВИРУ ПРОГРАМА „СПРОВОЂЕЊЕ АНТИДИСКРИМИНАЦИОНИХ ПОЛИТИКА У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ“

